

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Ниш

УДК 159.925.8(049.32)
81'221.22(049.32)

КОЈУ ИНФОРМАЦИЈУ ПРЕНОСИМО И КАДА ЋУТИМО

ALEKSANDRA KOSTIĆ, *GOVOR LICA:
ZNAČENJA FACIJALNIH PONAŠANJA*, NIŠ:
FILOZOFSKI FAKULTET, 2014, NIŠ: SCERO
PRINT, BIBLIOTEKA *ELEMENTI*

*Покренута су различита питања о лицу и његовим изразима...
Написан је велики број радова који су били посвећени само лицу
и емоцији... Људско лице је несумњиво у стању да пробуди нашу
радозналост и да нас заинтересује за многобројне поруке које нам
шаље.*

Да ли сте се некада запитали на колико начина можете саопштити информацију, а да притом не користите речи? Чини се да у више ситуација нисмо свесни да невербалном комуникацијом пуно тога кажемо, па чак и оно што не желимо. Колико говори један осмех, покрет руке или читавог тела никада о томе не размишљамо. Подизање обрва, борање браде, обореност углова усана су, заправо, само неки од фацијалних сигнала којима саговорницима или околини саопштавамо оно што не желимо, а на лицу исписујемо. Шта је фацијална експресија, на који начин информишемо или дезинформишемо посматрача својим изразом лица, сазнајемо у монографији *Говор лица: значења фацијалних понашања*. Ауторка публикације, Александра Костић, ангажована је на Филозофском факултету у Нишу где је прошла кроз сва звања од асистента до редовног професора, од 1978. године до данас. Иначе, педагошки рад А. Костић обавља на

департманима за социологију, новинарство¹ и психологију.² Осим тога, њен радни ангажман је праћен и реализацијом курсева на мастер студијама,³ као и докторским.⁴ Предмет ауторкиног истраживања представља опажање различитих функција и облика невербалног понашања људи. Иначе, научно интересовање праћено је и стручним усавршавањем у иностранству, у периоду од октобра 1984. до марта 1985. године, на Универзитету Оксфорд – одсек за експерименталну социјалну психологију, код професора Мајкла Аргјала (Michael Argyle).

Богат научно-истраживачки рад чине бројне монографије, као и поглавља у монографијама,⁵ књиге и уџбеници,⁶ радови,⁷ док посебно место заузима превод стручне књиге.⁸ Монографија *Говор лица* је 2014. године доживела треће издање,⁹ захваљујући Издавачком центру Филозофског факултета у Нишу. Кроз осам илустрованих поглавља,¹⁰ која

1 Социјална психологија и Невербална комуникација.

2 Социјална перцепција.

3 Психологија интерперсоналног понашања

4 Истраживања невербалног понашања

5 Kostić, A. and Nedeljković, J. Antecedents of and reactions to emotions in Southeast Serbia: A comparative study of Serbs and Romanies in: *Current Themes in Social Psychology*, eds. Chadee, D. and Jason, Y. (2006) Jamaica, Mona: University of West Indies Press, p. 271-286; Kostić, A., Chadee, D. and Nedeljković, J. Subjective Evaluation of Emotional Experience in: *Two Cultures: Serbia and Trinidad*, in: *Social Psychological Dynamics*, eds. Chadee, D. and Kostić A. (2011) University of the West Indies Press, Jamaica, p. 35-53.

6 Kostić, A. (2014, 2010, 2006) *Govor lica – značenja facijalnih ponašanja*, Niš: Filozofski fakultet u Nišu i Punta: Scero print; Kostić, A. (urednik), (2008, reprint 2011) *Govor bez reči*, Niš: Filozofski fakultet u Nišu i Punta. Đurić, Đ., Franceško, M. i Kostić, A. (2010, reprint 2013) *Pojedinac u društvenom okruženju: uvod u socijalnu psihologiju*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije i Prometej, str. 79-107; 158-177; Chadee, D. and Kostić, A. eds. (2011) *Social Psychological Dynamics*, Jamaica: University of the West Indies Press; Kostić, A. i Nedeljković, J. (2013) *Studije vremenskih perspektiva u Srbiji*, Niš: Punta.

7 Опажање примарних емоција на основу спонтаних facijalних експресија, *Психологија* XXVIII, br. 1-2 (1995), str. 101-108; The accuracy of intensity ratings of emotions from facial expressions (2003) *Психологија: часопис друштва психолога Србије*, vol. 36, br. 2, str. 157-166; Анкета о невербалној комуникацији, у: *Govor bez reči*, urednik Kostić, A. (2008), Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, i Punta, str. 7-51.

8 Kostić, A. i Antović, M. (2010) *Laganje: kako otkriti da vas neko vara za tezgom, sa govornice, u bračnoj postelji*, Novi Sad: Mediterran Publishing.

9 Прво издање штампано је 2006. године, а четири године касније и друго.

10 *Увод; Биолошке и социјалне основе фацијалних експресија; Методе проучавања фацијалне активности; Фацијално изражавање емоција; Фацијално изражавање интерперсоналних ставова; Фацијално понашање и говор; Фацијални знаци лагања.*

садрже неуједначен број подналова, ауторка је покушала да одгонетне поруке говора лица, на свега 148 страница.

У *Предговору* књиге А. Костић бележи: „Постоји, дакле, бар један важан разлог, мада мислим да их има више, да се напише књига посвећена само лицу, односно великом броју порука које је оно у стању да пошаље и прими... Моја намера је да у овој књизи осветлим и представим биолошке и културне основе фацијалног понашања, и њихову улогу у социјалном животу људи... Тако се у овој књизи, иако она није посвећена само лицу, могу наћи многобројне информације о природи, значењима, функцијама и начинима истраживања фацијалног понашања.”

Колики је значај говора лица, којим фацијалним сигналима¹¹ преносимо поруке, шта је фацијална експресија, шта су фацијални амблеми, који су фацијални манипулатори, шта сазнајемо путем фацијалних илустратора и која је улога фацијалних регулатора, сазнајемо у *Уводу* монографије. У поменутом поглављу, ауторка је записала: „Лица су информативна и онда када се на њима не може уочити покрет... Неки аспекти лица нису под контролом воље, док су други скоро сасвим у њеној власти... Као веома изражајан регион, лице је вишесигнални систем који поседује невероватну способност да шаље различите типове информација...”

Проблему фацијалне манифестације глувих и слепих особа, новорођенчади, идентичних близанаца, као и човеколиких мајмуна ауторка посвећује друго поглавље, *Биолошке и социјалне основе фацијалних експресија*. Кроз неколико наслова А. Костић исцрпно представља истраживачке домете представника биолошког и културолошког становишта о настајању фацијалних експресија, код поменутих категорија деце и човеколиких мајмуна. Студиозним истраживањем, ауторка саопштава да су и чулно депривирани и нормална деца показивала тугу, срећу и љутњу на исти начин, али је исто тако запазила да је било промена у интензитету трајања фацијалних израза и дошла до закључка да је основа фацијалних експресија урођена. Осим тога, ауторка је указала на потребу спровођења нових систематских истраживања фацијалног понашања идентичних близанаца, који нису живели заједно, јер су досадашње студије узгредне и непрецизне у домену фацијалне активности. Такође, интересантан је Дарвинов податак, који А. Костић наводи, да постоји сличност у изражавању задовољства, код човека и шимпанзе. Осим тога, ауторка уочава да се и младунци шимпанзе гласно смеју, када их неко голица, као и деца. Затим, А. Костић

¹¹ Мисли се на статичке, споре, артифицијелне и брзе.

кроз даље излагање пише и о најновијим достигнућима која су Дарвинова сазнања о проучавању човеколиких мајмуна оповргла, али и потврдила. Студије публиковане пре пет деценија говоре о културној специфичности фацијалних експресија. О поменутој проблематици ауторка пише: „Иако је у последње време објављено више студија које су потврђивале универзалност фацијалних експресија емоција, било је периода у којима је преовладавао став о културној специфичности, научености експресија, као да је реч о језику.”

Која су два основна методолошка приступа у изучавању активности лица сазнајемо у поглављу *Методe проучавања фацијалне активности*. Дакле, у трећем поглављу ауторка нас упознаје са начинима процењивања фацијалног понашања и открива два приступа. У првом приступу посматрачи/процењивачи само дешифрију презентовано фацијално понашање и то на фотографијама или видео траци, док се у другом приступу од посматрача захтева да опишу визуелно фацијално понашање, да класификују фацијалне покрете,¹² да препознају који су мишићи учествовали у фацијалној активности, као и да одреде колико је трајала поменута активност. Наравно, „...сваким од ових приступа прибавља се другачија врста информација... Први приступ је усмерен ка проценама посматрача и порукама лица, док су за други приоритетни лице и његови сигнали.” Вредна помена је и тврдња антрополога да ниједан аспект фацијалне експресије није константан у различитим културама. На основу презентованих истраживачких домета, А. Костић констатује да антрополози одбацују теорију универзалности фацијалних експресија емоција и да се залажу за релативизам.

На који начин фацијално изражавамо емоције сазнајемо у четвртном поглављу *Фацијално изражавање емоција*. Ауторка у овом делу монографије наводи Дарвиново учење о пореклу и природи експресија, иначе, оспоравано од већине научника,¹³ због неприхватања става о урођености експресија и експресивним знацима емоције. Наиме, док побројани научници сматрају да наслеђе не игра значајну улогу у објашњењу социјалног понашања људи, Дарвин заступа став да су експресивни покрети код човека и животиња урођени,¹⁴ али не и научени, као и да се опиру вољи и контроли човека попут плакања и смејања. Александра Костић мишљења је да емоционалне експресије нису резултат на-

12 Односи се на број покрета одређеног дела лица.

13 Mead, Hinde, Birdwhistl.

14 Међутим, да би били изведени на најбољи начин условљени су вежбањем.

мерних контракција фацијалних мишића и при том говори о значају разликовања вољно начињених фацијалних покрета од невољних емоционалних експресија. Своју констатацију поткрепљује примерима бројних истраживача. Тако, Екман каже, када неко доживи страх, долази до аутоматског слања импулса, који стижу до фацијалних мишића, које особа не може спречити. Илустрације ради, навешћемо још један пример у циљу показивања невољних емоционалних експресија. Наиме, претпоставимо да се на вратима нашег стана појављује особа којој хоћемо да покажемо да је добро дошла и да смо радосни што је видимо, иако то не одговара нашем унутрашњем осећању. Дакле, можемо уочити да је невољно и ненамерно јављање фацијалних експресија емоција немогуће. Ипак, потребно је поменути да, страх, срећа, туга, изненађење, одвратност и љутња тј. примарне емоције имају специфичну фацијалну експресију. Ауторка, такође, наводи да спроведена истраживања доказују да експресије ових шест емоција имају универзалност, јер сви људи на свету на исти начин показују срећу, тугу, изненађење... На основу спроведених истраживања, А. Костић потврђује да су опажачи у стању да тачно процене спонтане фацијалне експресије емоција и поручује: „Остаје нам да будемо пажљиви посматрачи који ће бар научити да открију основне разлике између експресије доживљене и недоживљене емоције.” На који начин фацијалне експресије говоре о ставовима и намерама према другим људима, сазнајемо у поглављу *Фацијално изражавање интерперсоналних ставова*. Приказивање овог поглавља фокусираћемо на истраживања усмерена ка погледу и осмеху, односно, ка основним сигнаlima емоционалне и сексуалне заинтересованости за другу особу. А. Костић илустративним примером Монике Мур говори о употреби невербалних знакова које су жене користиле да би привукле пажњу мушкарца. На основу добијених резултата уочено је да на убедљиве невербалне сигнале жена, мушкарци одговарају учесталијим гледањем, приближавањем, додиривањем и нуђењем плеса. Ипак, од свих невербалних сигнала, поглед је био најјачи окидач тј. моћно оружје жени у тренуцима удварања, као и кокетерије. Такође, у поменутом поглављу, ауторка полемисе о успешном тумачењу фацијалних показатеља пријатељске или непријатељске оријентације, доминације или подређености. Осим тога, бави се и универзалностима фацијалних знакова, који одсликавају наше намере и ставове према другима.

На које начине фацијално понашање уплиће и вербалну комуникацију сазнајемо у шестом поглављу, *Фацијално понашање и говор*. Ауторка у првом параграфу пише: „Покрети лица могу допунити, објаснити или потпуно заменити

говор. Лице, такође, може саопштити у којој је мери слушалац пажљив и заинтересован за оно о чему се говори и у ком тренутку жели да преузме улогу говорника... Фацијални покрети, као што је, на пример, подизање обрва када говорник наглашава неку реч или износи сугестију, спадају у синтаксичке знаке. Семантички фацијални знаци су повезани са садржајем говора.” Дакле, шесто поглавље нас упознаје са фацијалним знацима – амблемима,¹⁵ који замењују говор, односно, који имају сасвим прецизна вербална значења која разумеју сви припадници културе у којој се тај амблем користи. Такође, сазнајемо шта су илустратори¹⁶ и фацијални знаци,¹⁷ који допуњавају или објашњавају говор. Затим, ауторка појашњава фацијалне манипулаторе,¹⁸ као и вербалну интеракцију. Осим тога, ауторка наглашава да манипулативне радње на лицу представљају неуспех у успостављању контроле над различитим врстама потреба, а не намеру да се саговорницима покажу осећања и стања. Такође, А. Костић очекује да ће будућа истраживања понудити прецизније диференцијације специфичних покрета, као и њихових функција и међусобних односа током интеракције.

Шта лице чини привлачним? Зашто се жене чија лица личе на лица девојчица процењују као привлачније? Да ли је теза о привлачности лица жена-девојчица тачна? Одговоре на постављена, као и низ других питања проналазимо у поглављу *Фацијални знаци и перцепција личности*. Промисљајући о значају лица, о привлачности фацијалних црта и о томе шта лице открива о нечијој личности или карактеру ауторка запажа, на основу истраживања, да лице особе пуно говори о личности и за пример узима пуне усне које говоре о сензуалности једне девојке. Осим тога, А. Костић упозорава и на грешке које се могу јавити услед лошег повезивања динамичких фацијалних знакова и персоналних црта у току опажања личности. Седмо поглавље завршава реченицом С. Тројановића: „По изгледу лица, нарочито чела, није ни код научника ни код народа утврђен суд ко је добар ко рђав.” Што би у преводу требало протумачити: будите обазриви – одбаците предрасуде!

Цитатом Паула Екмана, „...Можемо лагати или бити искрени, можемо открити лаж или је пропустити, можемо бити преварени или сазнати истину. Можемо да бирамо; то је наша природа”, ауторка исписује последње поглавље у књизи,

15 Покрети руку, рамена, лица.

16 Покрети лица који су повезани са говором лица.

17 Подизање обрва и ширење очију.

18 Грицкање усана, додиривање делова лица, чешкање носа.

Фацијални знаци лагања. Осмо поглавље доноси податке о фацијалним знацима лагања, откривеним систематским проучавањима Екмана и његових сарадника. На основу добијених резултата, ауторка запажа да се фацијални знаци лагања разликују по својој информативној вредности. Наиме, неки знаци указују на скривену емоцију, други саопштавају да ли је у питању позитивна или негативна емоција, док трећи упућују на емоцију која се појављује неочекивано – изненада. У последњем параграфу А. Костић констатује: „Многи људи верују да су у стању да, гледајући нечије лице, процене да ли је особа искрена или жели да их превари. Нажалост, истраживања су показала да то није тачно. Изгледа да већина људи мора да научи како да тражи и препозна знаке лажи, узимајући у обзир да ни један знак лица не може бити разматран као посебна категорија понашања која је потпуно независна од свих осталих.”

Поговор представља завршну реч А. Костић у књизи. На последњим страницама ауторка је методом синтезе начинила критички осврт на прикупљене резултате многобројних истраживача, који се баве значењем динамичких фацијалних сигнала. Студиозним пропитивањем А. Костић констатује: „Систематско проучавање фацијалних понашања је допринело бољем разумевању динамике лица и указало на могућност примене резултата ових истраживања у различитим областима психологије. ...Неопходно је развијати нове и усавршавати старе методе за опис фацијалног понашања, како бисмо били сигурни у повезаност одређених фацијалних конфигурација и различитих унутрашњих стања.”

Списком литературе ауторка завршава треће издање књиге *Говор лица: значења фацијалних понашања*, штампано без садржаја што није случај са претходним издањима. Корице црвене боје скривају одговоре говора лица и отварају бројна поља за промишљање, полемисање, разматрање, као и преиспитивање и спорење око многобројних изложених резултата. Александра Костић ће на последњим страницама исписати: „Ова књига је посвећена значењима динамичких фацијалних сигнала. У њој су, у оквиру осам поглавља, представљене најосновније информације о природи, пореклу, функцијама и проучавању различитих фацијалних понашања”, а ми ћемо казати: Имајући у виду да време побуда свакога дана отвара нова поља и сазнања, неопходно је усавршавати старе, а развијати нове методе за опис фацијалног понашања. Наравно, да бисмо у томе успели, као што ауторка каже, „...морамо бити спремни да отворимо врата новим истраживачким изазовима.”